

**7^ο Συνέδριο
«Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»**

**22-24 Οκτωβρίου 2009
Αθήνα**

αφιερωμένο στον Αριστοτέλη

Εναρκτήρια Συνεδρία

- Ομιλίες και χαιρετισμοί των διοργανωτών και συνδιοργανωτών
- Ομιλία του καθηγητή της φιλοσοφίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου κ. Βασίλη Κάλφα:

«Η γλώσσα του Αριστοτέλη»

Αίθουσα του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιπποκράτους 7
Πέμπτη 22 Οκτωβρίου 2009

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ

Αίθουσα του Πανεπιστημίου Αθηνών
Ιπποκράτους 7,
Πέμπτη 22-10-2009, ώρα 19.00

- Εισηγητική ομιλία από τον πρόεδρο της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας και της Οργανωτικής Επιτροπής του Συνεδρίου

κ. Κώστα Βαλεοντή

- Εισηγητική ομιλία από τον Πρόεδρο της Επιστημονικής Επιτροπής του Συνεδρίου καθηγητή

κ. Παναγιώτη Κοντό

- Χαιρετισμός από την καθηγήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Α΄ Αντιπρόεδρο της Επιστημονικής Επιτροπής του Συνεδρίου

κυρία Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη

- Χαιρετισμός από την καθηγήτρια του Τμήματος Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κύπρου, Β΄ Αντιπρόεδρο της Επιστημονικής Επιτροπής του Συνεδρίου,

κυρία **Μαριάννα Κατσογιάννου**

- Χαιρετισμός από τον εκπρόσωπο του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, καθηγητή

κ. **Ανδρέα Ανδρεόπουλο**

- Χαιρετισμός τον από τον εκπρόσωπο του του Πανεπιστημίου Πατρών καθηγητή

κ. **Γιώργο Ξυδόπουλο**

- Χαιρετισμός από τον εκπρόσωπο του Ιόνιου Πανεπιστημίου, Πρόεδρο του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας καθηγητή

κ. **Μιχάλη Πολίτη**

- Χαιρετισμός του προέδρου του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας κ. **Γιάννη Αλαβάνου**

στο βήμα η εκπρόσωπος του ΤΕΕ στην Οργανωτική Επιτροπή

κυρία **Κατερίνα Τοράκη**

- Χαιρετισμός από τον διευθυντή του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου, καθηγητή

κ. **Βασίλειο Μέρτζιο**

- Χαιρετισμός από τον εκπρόσωπο του Ελληνικού Οργανισμού Τυποποίησης, Διευθυντή Προβολής και Πληροφόρησης

κ. **Παναγιώτη Θεοφανόπουλο**

- Χαιρετισμός από τον πρόεδρο του Οργανισμού για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας

κ. **Κωνσταντίνο Καρκανιά**

- Κήρυξη έναρξης εργασιών του Συνεδρίου από τον Πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής

κ. Κώστα Βαλεοντή

- Ομιλία από τον καθηγητή της Φιλοσοφίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

κ. Βασίλη Κάλφα

με θέμα:

«Η γλώσσα του Αριστοτέλη»

- Δεξίωση.

Κείμενα ομιλιών

7^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

22-24 Οκτωβρίου 2009, Αθήνα

Κώστας Βαλεοντής

Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας και της Οργανωτικής Επιτροπής

Κύριοι πρόεδροι και εκπρόσωποι των συνδιοργανωτών,

Κυρίες και Κύριοι Σύεδροι,

Κυρίες και Κύριοι,

Πριν από δύο χρόνια, στην αίθουσα τελετών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών – στην αίθουσα όπου δυστυχώς δεν μπορέσαμε σήμερα να συγκεντρωθούμε – άρχιζε το 6^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»· και νομίζουμε πως ήταν χτες, ενώ φτάσαμε κιόλας στην εναρκτήρια συνεδρία του 7^{ου} Συνεδρίου, χωρίς να το καταλάβουμε· και δεν το καταλάβαμε γιατί ο νους μας ήταν συνεχώς απασχολημένος με το σκοπό μας και οι πράξεις μας συνέτρεχαν προς την ίδια κατεύθυνση. Δεν περνά ο χρόνος όταν δεν έχεις τι να κάνεις. Όταν όμως το ενδιαφέρον σου και η ενασχόλησή σου είναι η **γλώσσα** και η **γνώση** και το αδιάκοπο πήγαινε-έλα από τη μια στην άλλη με όχημα την **ορολογία**, όταν μέλημά σου είναι, καλλιεργώντας την ορολογία, να υπηρετείς τη γλώσσα ώστε να μπορεί αυτή να προλαβαίνει να ανταποκρίνεται – με δικά της γνήσια μέσα – στην ανάπτυξη της γνώσης, και όταν αυτή η ανάπτυξη συντελείται με ραγδαίους ρυθμούς, τότε ο χρόνος περνά και δεν το καταλαβαίνεις!

Αυτή η σκέψη αποτελεί θετική συνιστώσα του απολογισμού της διετίας που πέρασε· τουλάχιστον το ενδιαφέρον της ΕΛΕΤΟ και των συνδιοργανωτών των συνεδρίων «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» παραμένει αμείωτο· τουλάχιστον, υπάρχει ένας πυρήνας ενεργών μελών, ατομικών και συλλογικών, σε ορισμένους τομείς, που παραμένει ενεργοποιημένος, παραγωγικός και αποτελεσματικός, ενώ η ποθητή ευαισθητοποίηση της πολιτείας αργεί· φαίνεται πως η ορολογία δεν είναι στις προτεραιότητές της, όσο κι αν καμώνεται ότι ενδιαφέρεται για την ελληνική γλώσσα· ίσως είναι και δικό μας φταίξιμο που δεν μπορέσαμε ακόμα να αναδείξουμε τη σπουδαιότητα της ορολογίας σε βαθμό που να πειστούν οι εκάστοτε αρμόδιοι· και κάποιοι από αυτούς, που τους πείσαμε, έπαψαν να είναι αρμόδιοι πριν τελεσφορήσει το ενδιαφέρον τους, με αποτέλεσμα η σχετική προσπάθεια να πέσει στο κενό. Παρ' όλα αυτά εμείς ακόμα αισιοδοξούμε...

Στο 7^ο Συνέδριο κύριοι συνδιοργανωτές είναι η **ΕΛΕΤΟ** και το **Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών**, που φιλοξενεί και την παρούσα Εναρκτήρια Συνεδρία. Δίπλα τους, το **Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο**, το **Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών**, το **Αριστοτέλειο**

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Πανεπιστήμιο Πατρών, το Ιόνιο Πανεπιστήμιο, το Πανεπιστήμιο Κύπρου, το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας (που εκδίδει τον καλαίσθητο τόμο των ανακοινώσεων), το **Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου, ο Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης** και ο **Οργανισμός για τη Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας**. Η Οργανωτική Επιτροπή συγκροτήθηκε από εκπροσώπους των συνδιοργανωτών και διεξήγαγε όλες τις απαιτούμενες εργασίες της διοργάνωσης. Το **Ίδρυμα Ευγενίδου** προσφέρθηκε να φιλοξενήσει τις εργασίες του Συνεδρίου στο εξαιρετικό αμφιθέατρό του.

Η Επιστημονική Επιτροπή του 7^{ου} Συνεδρίου, με πρόεδρο τον καθηγητή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών **Παναγιώτη Κοντό**, ενέκρινε 39 από τις 43 προτάσεις για ανακοίνωση, διατηρώντας την υψηλή στάθμη του Συνεδρίου, που έχει γίνει πλέον παράδοση. Υποβλήθηκαν κείμενα και για τις 39 εγκεκριμένες ανακοινώσεις, τα οποία περιέχονται στον τόμο των ανακοινώσεων και εντάχθηκαν στο πρόγραμμα του Συνεδρίου. Ανάμεσα σ' αυτές και 7 ανακοινώσεις ξένων ομιλητών από πανεπιστήμια και οργανώσεις Ορολογίας του εξωτερικού. Στους εγκεκριμένους ομιλητές προστέθηκε ως προσκεκλημένος ομιλητής ο **Στέλιος Πιπερίδης**, Υπεύθυνος του Τμήματος επεξεργασίας φυσικής γλώσσας και εξαγωγής γνώσης του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ) και Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης Γλωσσικών Πόρων (ELRA), ο οποίος – σε ειδική ανακοίνωση – θα μιλήσει για τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις ανάπτυξης γλωσσικών πόρων και γλωσσικής τεχνολογίας, στο περιβάλλον του παγκόσμιου ιστού και των κοινωνικών δικτύων του.

Αν και όλα τα Συνέδρια «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» είναι στην ουσία **αφιέρωματα** στο πνεύμα του **Αριστοτέλη** – αφού η *Ορολογία*, ως επιστήμη των *εννοιών*, των *όρων* και *ορισμών* και της περιγραφής και μετάδοσης της *γνώσης*, έχει τα θεμέλιά της στα δύο «παιδιά» του: στη *Λογική* και στην *Οντολογία* – το 7^ο Συνέδριο είναι αφιερωμένο **ειδικά σ' αυτόν**. Για τον **Αριστοτέλη**, το λόγο και το έργο του, προσφέρθηκε να μας μιλήσει απόψε, στην Εναρκτήρια Συνεδρία του 7^{ου} Συνεδρίου, ο καθηγητής της Φιλοσοφίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης **Βασίλης Κάλφας**, τον οποίο και ευχαριστούμε θερμά.

Εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΛΕΤΟ ευχαριστώ όλους τους συντελεστές της διοργάνωσης του Συνεδρίου: τις Διοικήσεις όλων των φορέων-συνδιοργανωτών, τα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής, τον Πρόεδρο και τα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής, τα μέλη της Γραμματείας, τα Προεδρεία των εργασιών, τους λίγους – αλλά εκλεκτούς – χορηγούς του Συνεδρίου και ιδιαίτερα τους ομιλητές και συγγραφείς των ανακοινώσεων· τέλος, όλους εσάς που τιμάτε με την παρουσία σας τη σημερινή εκδήλωση, αλλά και όλους όσους και όσες θα παρακολουθήσουν τις εργασίες του Συνεδρίου, οι οποίες σας διαβεβαιώνω ότι θα είναι ενδιαφέρουσες, μεστές και αποδοτικές.

7^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

22-24 Οκτωβρίου 2009, Αθήνα

Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη

Καθηγήτρια του Αριστοτελείου Πανεπ. Θεσσαλονίκης, Α΄ Αντιπρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής

Κύριε Πρόεδρε της ΕΛΕΤΟ,
Κύριοι Εκπρόσωποι των συνδιοργανωτών,
Αγαπητοί συνάδελφοι,
Κύριοι σύνεδροι,
Αγαπητοί φοιτητές και φοιτήτριες,
Κυρίες και κύριοι,

Ως Α΄ Αντιπρόεδρος της επιστημονικής επιτροπής του 7ου Διεθνούς συνεδρίου της ΕΛΕΤΟ με τίτλο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» και εκ μέρους του Α.Π.Θ., με ιδιαίτερη χαρά, σας απευθύνω θερμό χαιρετισμό.

Όταν πριν 12 χρόνια ξεκίνησε δειλά το 1ο συνέδριο, με πρωτοβουλία του αείμνηστου Βασίλη Φιλόπουλου, δεν μπορούσαμε να προβλέψουμε την επιτυχή πορεία του θεσμού αυτού, που αποτελεί την ύψιστη επιστημονική εκδήλωση που αφορά την ελληνική ορολογία.

Εξετάζοντας αναδρομικά την πορεία αυτών των 12 ετών διαπιστώνουμε ότι αναδύονται 3 ποιοτικά χαρακτηριστικά, που επιβεβαιώνονται με σταθερή συνέπεια:

Συμμετοχή πολλών νέων ερευνητών, συνεπώς το μέλλον προοιωνίζεται ελπιδοφόρο για την ελληνική ορολογία.

Παρουσίαση όχι μόνο πρακτικών λύσεων αλλά και διεισδυτική εξέταση θεωρητικών ζητημάτων που αφορούν τη δημιουργία των όρων.

Ευρεία εκπροσώπηση των τομέων του επιστητού, λ.χ. για φέτος ιατρική, εκκλησιαστική ορολογία, νομική ορολογία του δικαίου, των οικονομικών επιστημών, ορολογία της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής, στρατιωτική, ιστορική και αθλητική ορολογία, ορολογία της δημοσιογραφίας, της γραμματικής, της Φυσικής στοιχειωδών σωματιδίων, της διαχείρισης φυσικών κινδύνων, της κομμωτικής, χρωματικοί όροι.

- Ακόμη η σχετική έρευνα δεν περιορίζεται στη συγχρονική εξέταση αλλά λαμβάνει υπόψη, όπου αυτό απαιτείται, και τη διαχρονία.

- Επίσης η θεματολογία των ανακοινώσεων δεν οριοθετείται αποκλειστικά μέσα στην ελληνική γλώσσα, αλλά απλώνεται και σε διαγλωσσική εξέταση, λ.χ. ελληνική και αγγλική, λιθουανική, λεττονική, γερμανική, ουκρανική, γαλλική, ισπανική.

- Και βέβαια δίνουν το παρών με δυναμικό τρόπο η χρήση των νέων τεχνολογιών στην ορολογία, η δημιουργία εθνικής ορολογικής τράπεζας, ηλεκτρονικού θησαυρού τοπωνυμίων και πολυγλωσσικού θησαυρού καθώς και η ανάπτυξη σωμάτων κειμένων και διαδικτυακών τόπων.

- Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες της ΕΛΕΤΟ αλλά και πολλών πανεπιστημιακών ερευνητών, η ορολογία ως αντικείμενο διδασκαλίας δε βρήκε ακόμη τη θέση που της αρμόζει στην ανώτατη εκπαίδευση. Καταγραφή της ισχύουσας κατάστασης αλλά και προτάσεις για βελτίωσή της αναμένουμε από την ανοιχτή συζήτηση με την οποία κλείνει το 7ο διεθνές συνέδριό μας, που αφιερώνεται στον Αριστοτέλη, ο οποίος, μεταξύ άλλων, έθεσε τις βάσεις για τον τρόπο δημιουργίας των όρων και την επιστημονική τους μελέτη.

- Τέλος, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι η ΕΛΕΤΟ με τη διοργάνωση των συνεδρίων αυτών επιτελεί εθνικό έργο και αξίζει η πολιτεία να υποστηρίξει τις δραστηριότητές της. Γιατί είναι γνωστό ότι η ταχεία και επιτυχημένη μετάφραση στα ελληνικά των ξένων όρων πρακτικά συνδέεται με την επιβίωση της ΝΕ, καταρχήν βραχυπρόθεσμα στα όργανα της ΕΕ αλλά και μακροπρόθεσμα συνδέεται με την ίδια την υπόσταση της ΝΕ. Επιπρόσθετα η ΕΛΕΤΟ με τα διεθνή συνέδριά της συμβάλλει στην εδραίωση της μεταφρασεολογίας ως αυτόνομης επιστήμης.

Εύχομαι ολόψυχα ευόδωση των εργασιών του 7ου συνεδρίου.

7^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

22-24 Οκτωβρίου 2009, Αθήνα

Μαριάννα Κατσογιάννου

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κύπρου, Β΄ Αντιπρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής
Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ορολογίας (EAFT)

Δεν είναι η πρώτη φορά που έχω την τιμή να χαιρετίζω ένα συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας, σήμερα όμως η τιμή είναι διπλή γιατί η παρουσία μου εδώ συνδέεται με δύο διαφορετικές ιδιότητες. Δεν θα θεωρήσω ότι αυτός είναι λόγος να σας κουράσω με μία ομιλία διπλή σε διάρκεια, νομίζω όμως ότι έχω το δικαίωμα να χαίρομαι διπλά για τη φετεινή διοργάνωση και να θέλω να μοιραστώ μαζί σας αυτή τη χαρά.

Ως πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ορολογίας, σας μεταφέρω καταρχήν τον χαιρετισμό του Διοικητικού Συμβουλίου και των συναδέλφων μας από τις διάφορες χώρες-μέλη της Ένωσης, που παρακολουθούν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τη συμμετοχή της ΕΛΕΤΟ τόσο στην ορολογική έρευνα όσο στις εφαρμογές της σε διάφορους τομείς του επιστημονικού και τεχνικού λόγου. Πρέπει μάλιστα να αναφέρω ότι και εφέτος ορισμένοι από τους συναδέλφους είναι παρόντες και έχουν έρθει στην Αθήνα για να λάβουν μέρος στις εργασίες του συνεδρίου. Το γεγονός αυτό είναι σημαντικό όχι μόνο για την ανάπτυξη των σχέσεων και των ανταλλαγών με άλλες οργανώσεις ορολογίας, αλλά και επειδή αποτελεί δείκτη για την ποιότητα του συνεδρίου Ελληνική γλώσσα και Ορολογία. Η συμμετοχή από όλο και περισσότερες χώρες, εντός και εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, δείχνει ότι η προσπάθεια που καταβάλλει εδώ και πολλά χρόνια η ΕΛΕΤΟ για την προώθηση και προβολή της ελληνικής ορολογίας είναι επιτυχής και αποτελεσματική. Μπορεί αυτό, όπως μας είπε ο ίδιος ο πρόεδρος της ΕΛΕΤΟ πριν από λίγο, να μην αναγνωρίζεται από την ελληνική πολιτεία, σας διαβεβαιώνω όμως ότι είναι πολύ γνωστό σε όσους ασχολούνται με το αντικείμενο της ορολογίας και ενδιαφέρονται για την περαιτέρω ανάπτυξή του σε διερωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Η δεύτερη ιδιότητα με την οποία χαιρετίζω το 7ο συνέδριο Ελληνική γλώσσα και Ορολογία είναι αυτή της εκπροσώπου του Πανεπιστημίου Κύπρου, που είναι ένας από τους συνδιοργανωτές του συνεδρίου. Όπως ξέρουν οι περισσότεροι από τους παρόντες, είναι η τρίτη συνεχόμενη φορά που συμβαίνει αυτό και η εμπειρία που έχουμε από την μέχρι τώρα συνεργασία είναι ιδιαίτερα θετική. Με την ιδιότητά μου αυτή λοιπόν, σας μεταφέρω τα θερμά αισθήματα των φίλων και των συναδέλφων από την Κύπρο που ακόμη και αν δεν είναι παρόντες στην αποψινή εκδήλωση, παρακολουθούν συστηματικά την πορεία της ΕΛΕΤΟ και ενδιαφέρονται εξίσου για την επιτυχία του συνεδρίου και για την ευρύτερη προβολή του περιεχομένου του. Με την ευκαιρία αυτή, επαναλαμβάνω ότι το Πανεπιστήμιο Κύπρου είναι πάντα πρόθυμο να συνεισφέρει στην προσπάθεια που γίνεται στο επιστημονικό αυτό πεδίο και να υποστηρίξει

κάθε πρωτοβουλία που προωθεί τον κοινό στόχο των συνδιοργανωτών, δηλαδή την εξέλιξη και την ανάπτυξη της ελληνικής γλώσσας και ορολογίας.

Εκ μέρους λοιπόν της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ορολογίας και εκ μέρους του Πανεπιστημίου Κύπρου εύχομαι καλή επιτυχία στις εργασίες του Συνεδρίου.

Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας.

7^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

22-24 Οκτωβρίου 2009, Αθήνα

Ανδρέας Ανδρεόπουλος

Καθηγητής Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου

Κύριε Γραμματέα του Πανεπιστημίου Αθηνών,

Κύριε Πρόεδρε,

Κυρίες και Κύριοι Επίσημοι Προσκεκλημένοι,

Αγαπητοί Συνάδελφοι και Φίλοι,

Με πολλή χαρά βρίσκομαι κοντά σας, στην έναρξη του 7ου Συνεδρίου με τον ιστορικό πια τίτλο: "Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία", εκπροσωπώντας το Ε. Μ. Πολυτεχνείο και, παρά τη σπουδή του λόγου μου όπως επιβάλλει το Πρόγραμμα, δεν θα παραλείψω να ξεκινήσω με συγχαρητήρια από καρδιάς προς τον Πρόεδρο, Κώστα Βαλεοντή και τα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής. Δεν είναι τούτο μια τυπική φιλοφρόνηση, αλλά μια ουσιαστική αναγνώριση της αθόρυβης, μεθοδικής και εξαντλητικής δουλειάς τους, που και μόνο στα πρακτικά των 17 συνεδριάσεων να ανατρέξει κανείς αντιλαμβάνεται το μέγεθος και την ποιότητά της. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι η φετινή διοργάνωση συνεχίζει την παράδοση και έχει εξασφαλίσει την συμμετοχή τόσο πολλών και διακεκριμένων ομιλητών με θέματα που βρίσκονται στην αιχμή του ενδιαφέροντος. Πράγματι, κάτω από τους επιμέρους τίτλους των ενοτήτων του Συνεδρίου συγκαταλέγονται όλες οι καίριες συνιστώσες των ζητημάτων ορολογίας από επιστημονική σκοπιά αλλά και από την πλευρά των εφαρμογών.

Το έχουμε πει και παλιότερα για το Συνέδριο, αλλά σε κάθε νέα διοργάνωση η πεποίθηση ότι έχει πια καθιερωθεί ως ένας σημαντικός θεσμός, γίνεται ολοένα και πιο στέρεη. Φυσικό επακόλουθο μιας τέτοιας πορείας είναι η προσέλκυση επιστημόνων και ερευνητών διάφορους τομείς, ώστε να δημιουργηθεί με αυτό τον τρόπο ένα μόνιμο βήμα διεπιστημονικής προσέγγισης των ζητημάτων που βρίσκονται στις διεπιφάνειες των γνωστικών τους πεδίων. Διότι πράγματι, Κυρίες και Κύριοι, η ακριβής και εύστοχη απόδοση των όρων αποτελεί σημαντική προϋπόθεση συνεννόησης και προόδου της επιστήμης, σε μια εποχή μάλιστα όπου η διεπιστημονική έρευνα έχει γίνει αναπόσπαστο συστατικό κάθε μεγάλου βήματος στο χώρο της διάνοησης. Αν μερικές δεκαετίες πριν, οι ανησυχίες για την ορολογία ήταν ίδιον μιας μικρής ομάδας ειδικών, που είτε από επαγγελματικό ενδιαφέρον είτε από αγάπη προς την ελληνική γλώσσα ανέλαβαν τις σχετικές πρωτοβουλίες, σήμερα έχει γίνει πια εμφανής η αξία αυτής της ενασχόλησης και έχει από όλους αναγνωρισθεί ότι η επίμονη και ανιδιοτελής προσπάθεια των πρώτων εκείνων οραματιστών αποτελεί για μας πολύτιμη παρακαταθήκη, στην εποχή των μεγάλων προκλήσεων, των υψηλών απαιτήσεων και προδιαγραφών.

Συγχαίροντας και πάλι για αυτή την πρωτοβουλία και την αξιέπαινη δουλειά των οργανωτών, εύχομαι Καλή Επιτυχία στις εργασίες του Συνεδρίου και εκφράζω τη βεβαιότητα ότι το υλικό και τα συμπεράσματά του θα μας φωτίσουν και θα αποτελέσουν ένα ακόμη βήμα για την καθαρότητα, την ακρίβεια και την ομορφιά της Γλώσσας και της Ορολογίας μας.

Σας ευχαριστώ.

**7^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»
22-24 Οκτωβρίου 2009, Αθήνα**

Γιώργος Ι. Ξυδόπουλος

Επικ. Καθηγητής Γλωσσολογίας Πανεπιστημίου Πατρών

Κυρίες και κύριοι

Με ιδιαίτερη χαρά χαιρετίζω την έναρξη των εργασιών του 7ου Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» εκπροσωπώντας το Πανεπιστήμιο Πατρών, έναν εκ των μονίμων πλέον συνδιοργανωτών της εκδήλωσης αυτής.

Οφείλω καταρχάς να συγχαρώ τα μέλη της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας, και ιδίως τον πρόεδρό της Κώστα Βαλεοντή, για την αφοσίωσή τους και για την άοκνη προσπάθεια που καταβάλλουν συνεχώς προς την κατεύθυνση της έρευνας, ανάλυσης και τυποποίησης της τεχνικής ορολογίας στην ελληνική γλώσσα. Η συμβολή τους είναι πράγματι σημαντική στο πεδίο της αναζήτησης και κατανόησης των μηχανισμών που διέπουν τη δημιουργία ειδικών λεξιλογίων στις επιστήμες και την τεχνολογία.

Από τη θέση του εκπροσώπου ενός από τα ΑΕΙ που συμμετέχει στη διοργάνωση του 7ου Συνεδρίου της ΕΛΕΤΟ αλλά και του μέλους της επιστημονικής του επιτροπής θα ήθελα να σταθώ ιδιαίτερα στα κύρια ποιοτικά χαρακτηριστικά του:

- Την ευρύτατη και συνάμα επαρκώς εξειδικευμένη θεματολογία που καλύπτει τομείς όπως η ορολογική πολιτική, οι γλωσσολογικές αρχές της ορολογίας, η σχέση ορολογίας και μετάφρασης, η διδακτική της ορολογίας και οι ορολογίες ανά τομέα εφαρμογής.
- Την αυστηρή επιλογή των ανακοινώσεων η οποία γίνεται από επιστημονική επιτροπή ειδικών επιστημόνων του ευρύτερου χώρου με την εφαρμογή αντικειμενικών κριτηρίων, κατά τη διεθνή πρακτική, εξασφαλίζοντας έτσι διαφάνεια και αξιοκρατία.
- Τους εισηγητές, Έλληνες και ξένους, που προέρχονται από διάφορα γνωστικά αντικείμενα της θεωρητικής και εφαρμοσμένης επιστήμης και της τεχνολογίας με αυθεντικό ενδιαφέρον για τη μελέτη της ορολογίας.
- Την άψογη, όπως θα διαπιστώσετε, οργάνωση του συνεδρίου, αποτέλεσμα συλλογικής και οργανωμένης προσπάθειας βάσει συγκεκριμένου σχεδίου και με την τήρηση αυστηρών διαδικασιών.

Αυτά τα χαρακτηριστικά πιστεύω πως καθιστούν το συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» εφάμιλλο με άλλες ίδιου τύπου επιστημονικές διοργανώσεις του εξωτερικού.

Συγχαρητήρια λοιπόν στην ΕΛΕΤΟ γι' αυτό της το επίτευγμα και πολλές ευχές στους εισηγητές και τα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής για καλή επιτυχία στις εργασίες του 7ου συνεδρίου.

7^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

22-24 Οκτωβρίου 2009, Αθήνα

Μιχάλης Πολίτης

Αναπλ. Καθηγητής, Πρόεδρος του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιόνιου Πανεπιστημίου

Εκ μέρους του συνόλου των συναδέλφων του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου χαιρετίζω την έναρξη των εργασιών του 7ου Συνεδρίου "Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία" και επιθυμώ να μεταφέρω τα συγχαρητήρια όλων των συναδέλφων από την ακριτική Κέρκυρα προς τα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής, αλλά και γενικότερα σε όλους όσοι με την προσφορά τους στην ΕΛΕΤΟ υπηρετούν την Ορολογία.

Ας μου επιτρέψετε σ' αυτό το σημείο να αναφερθώ με συγκίνηση στον αείμνηστο πρωτεργάτη αυτής της προσπάθειας, τον Βασίλη Φιλόπουλο, με τον οποίο είχα την τύχη να συνεργαστώ επί χρόνια. Δεν μπορώ να ξεχάσω τη συνεργασία του με το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος "Επιστήμη της Μετάφρασης". Με τον τρόπο του μας βοήθησε στα πρώτα χρόνια του της ύπαρξής του με τις πολύτιμες συμβουλές του και την προσφορά διδακτικού έργου στο πλαίσιο του μαθήματος Ορολογίας που προσφέρει ο συνάδελφος Περικλής Παπαβασιλείου.

Μεταξύ των μεταφραστών και της ορολογίας αναπτύσσεται ένα είδος συμβιωτικής σχέσης. Ο μεταφραστής επιστημονικών κειμένων καλείται καθημερινά να μεταφράσει κείμενα πλούσια σε ορολογία και σε ειδική -επιστημονική- φρασεολογία. Πολλές φορές μάλιστα, αυτοί που ασχολούνται με τη μετάφραση κειμένων που αναφέρονται σε άρτι παραχθείσα επιστημονική γνώση καλούνται να μεταφέρουν στη γλώσσα προς την οποία μεταφράζουν νέες έννοιες, νέους όρους. Οι έμπειροι μεταφραστές, αυτοί που έχουν συνείδηση του τι πράττουν και ποιες μπορεί να είναι οι επιπτώσεις από ατυχή παραγωγή νέου όρου, νιώθουν ένα είδος δέους μπροστά στην πρόκληση. Η εισαγωγή ενός νέου όρου δεν είναι εύκολη υπόθεση. Το γνωρίζετε όλοι καλύτερα από εμένα. Δεν αρκεί, δυστυχώς, η επιστημονική επάρκεια του μεταφραστή. Πρέπει, κατά τη γνώμη μου, εφόσον δεν υπάρχει μηχανισμός τυποποίησης της ορολογίας, να συνεργαστεί με επιστήμονες του συγκεκριμένου γνωστικού πεδίου, αλλά και με γλωσσολόγους. Όπως όμως όλοι γνωρίζετε, η επιθυμία για παραγωγή του σωστού από επιστημονική άποψη όρου συγκρούεται συχνά με εξωγενείς παράγοντες, όπως οι χρονικοί περιορισμοί που επιβάλλει η αγορά εργασίας.

Αγαπητοί συνάδελφοι,

Το Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας στήριξε και στηρίζει την αξιόπαινη προσπάθεια της ΕΛΕΤΟ στο πεδίο της Ορολογίας. Πολλοί συνάδελφοι και απόφοιτοι του Τμήματος είναι μέλη της ΕΛΕΤΟ ή έχουν μετάσχει με ανακοίνωση στις εργασίες των έξι συνεδρίων που έχετε ήδη διοργανώσει. Είμαι σίγουρος ότι οι εργασίες κι αυτού του Συνεδρίου

θα στεφθούν με την ίδια επιτυχία. Τελειώνοντας, επιθυμώ να συγχαρώ την Οργανωτική Επιτροπή για το έργο της και εύχομαι καλή επιτυχία στις εργασίες του Συνεδρίου.

7^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

22-24 Οκτωβρίου 2009, Αθήνα

Ιωάννης Αλαβάνος

Πρόεδρος της Διοικούσας Επιτροπής
του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας

(Το χαιρετισμό διάβασε η εκπρόσωπος του ΤΕΕ διευθύντρια **Κατερίνα Τοράκη**)

Χαιρετίζω το Συνέδριό σας που φέτος αφιερώνετε στον Αριστοτέλη και τολμώ στο σημείο αυτό να σημειώσω ότι ο Αριστοτέλης, ως ιδρυτής της Λογικής, της συστηματικής δηλαδή θεώρησης της σκέψης και του λόγου, αποτελεί για μας τους μηχανικούς, και παρά τις εξελίξεις στην επιστήμη που μπορεί να αμφισβητούν προχωρώντας παραπέρα τις θεωρίες του, αυτόν που εκτίμησε και ανέδειξε την ενέργεια που κρύβει ο άνθρωπος.

Οι μηχανικοί πάντα, αλλά και το ΤΕΕ ως φορέας, από την αρχή της ίδρυσής του, ανέπτυξε και υποστήριξε δραστηριότητες που είχαν ως αντικείμενο την ανάδειξη ζητημάτων σχετικών με τη γλώσσα και την ορολογία με στόχο την προστασία της γλωσσικής κληρονομιάς μας, αλλά και την υποβοήθηση των μηχανικών στην εκπαίδευση, στην επικοινωνία και στην επιτέλεση του έργου τους ως επιστήμονες και ως επαγγελματίες.

Το ΤΕΕ, με την έκδοση λεξικών, με πλήθος εκδηλώσεων που έχει οργανώσει, όπως η φετινή για την Ορολογία στη Χημική Μηχανική, με την υποστήριξη λειτουργίας των Επιτροπών Τυποποίησης του ΕΛΟΤ στις οποίες περιλαμβάνεται και η Επιτροπή Ορολογίας, στηρίζουμε και υποστηρίζουμε το έργο της Ορολογίας γιατί, πέρα από όλα τα άλλα, η σωστή χρήση της γλώσσας παρέχει τα κατάλληλα εργαλεία στα μέλη μας για να επικοινωνήσουν και να εργαστούν. Το 2008 ήταν για το ΤΕΕ Έτος Τυποποίησης και στο πλαίσιο των πολλών δράσεων που ανέπτυξε, αναδείχτηκαν και τα ζητήματα ορθής χρήσης της γλώσσας τόσο σε ό,τι αφορά τις μεταφράσεις διεθνών προτύπων, όσο και στη σωστή διατύπωση των ελληνικών τυποποιητικών κειμένων, ώστε να είναι προσιτά και κατανοητά στους μηχανικούς χρήστες. Το ενδιαφέρον και η αγωνία μας για τα ζητήματα αυτά δεν σταματούν, από τη στιγμή που πρότυπα, κανονισμοί, ευρωκώδικες, τεχνικές προδιαγραφές είναι εργαλεία απαραίτητα σε κάθε μηχανικό όπου και αν εργάζεται.

Η Διοικούσα Επιτροπή και εγώ προσωπικά σας εύχομαι καλή επιτυχία στις εργασίες του Συνεδρίου σας και σας παρακαλώ να θεωρείτε το ΤΕΕ πάντα αρωγό στις δραστηριότητές σας για ανάδειξη και προστασία της επιστημονικής και γλωσσικής κληρονομιάς του τόπου.

7^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

22-24 Οκτωβρίου 2009, Αθήνα

Βασίλειος Μέρτζιος

Διευθυντής του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ /Ε.Κ. «Αθηνά»)

Η ορολογία, η επιστήμη των όρων, αποτελεί έναν τρόπο να μιλάμε την ίδια γλώσσα, όταν αναφερόμαστε ποικίλα θέματα που απαρτίζουν τα διάφορα επιστημονικά πεδία. Είναι η επιστημονική περιοχή που έχει ως αντικείμενο τη συστηματική περιγραφή και τη μετάδοση της γνώσης μέσω μονοσήμαντων συμβόλων, των όρων.

Σε αδρές γραμμές, αντικείμενα της ορολογίας αποτελούν:

- Η μελέτη και περιγραφή των σχέσεων που υπάρχουν μεταξύ των εννοιών ενός θεματικού πεδίου, καθώς και η συγκρότηση του συστήματος εννοιών του πεδίου αυτού
- Η μεταφορά της νέας γνώσης από τη γλώσσα στην οποία δημιουργείται σε άλλες γλώσσες αποδέκτες της γνώσης αυτής
- Η συγκριτική εξέταση του τρόπου απεικόνισης του συστήματος εννοιών ενός θεματικού πεδίου σε δύο ή περισσότερες γλώσσες, διαδικασία που οδηγεί στην επισήμανση, διατύπωση και τυποποίηση των σχέσεων μεταξύ ισοδύναμων όρων στις γλώσσες αυτές
- Η επεξεργασία, διαχείριση και παρουσίαση ορολογικών δεδομένων, με στόχο την παραγωγή έντυπων και ηλεκτρονικών ορολογικών προϊόντων, όπως ειδικών λεξικών, γλωσσαρίων, θησαυρών ή βάσεων ορολογικών δεδομένων.

Στις μέρες μας η ορολογία αξιοποιεί την πληροφορική τεχνολογία για την επίτευξη όλων των παραπάνω.

Τα εργαλεία και τα προϊόντα της ορολογικής τεχνολογίας αποτελούν μέσα που ο μελετητής ή ο μεταφραστής ορολογίας έχει στη διάθεσή του, ώστε να πραγματοποιήσει με επιτυχία τη διαδικασία αφενός της αναγνώρισης των όρων που περιλαμβάνονται σε ένα πρωτογενές τεχνικό/επιστημονικό κείμενο και αφετέρου της εύρεσης των ισοδύναμων τους όρων στη δική του γλώσσα-αποδέκτη της νέας γνώσης και συνεπώς της νέας ορολογίας.

Στην περίπτωση της μεταφραστικής εργασίας, η ορολογική τεχνολογία εξασφαλίζει, εκτός των άλλων γνωστών διευκολύνσεων που παρέχει η γλωσσική τεχνολογία, την κρίσιμη συνθήκη της ενιαίας χρήσης μίας μόνον μορφής για την αναφορά στον ίδιο όρο. Όταν τα ορολογικά προϊόντα για ένα ορισμένο θεματικό πεδίο είναι ανεπαρκή, ο μεταφραστής απαιτείται να λειτουργήσει και ως ορολόγος και να πραγματοποιήσει μία έρευνα τεκμηρίωσης, ή ακόμα και μία μικρής κλίμακας ορολογική έρευνα, με στόχο την απόκτηση γνώσεων για το εκάστοτε θεματικό πεδίο, την εξοικείωση με την ορολογία και τη φρασεολογία του, την εκτίμηση της 'καταλληλότητας' των υπαρχόντων όρων του πεδίου και εν ανάγκη τη δημιουργία νέων.

Γενικά υπάρχει η εξωτερική σχέση δηλώσεως, που ενώνει συνολικά το γλωσσικό σημείο με το αντικείμενο αναφοράς και η εσωτερική σχέση σημάνσεως, που συνδέει τη σημασία με τη μορφή. Στη βάση αυτών των σχέσεων, η ορολογία υποστηρίζεται τα τελευταία χρόνια από μεθοδολογίες μηχανικής της γνώσης και πιο συγκεκριμένα από σημασιολογικά δίκτυα, οντολογίες, και τη θεωρία γράφων. Επιπλέον, στο πλαίσιο της έρευνας για την αναγνώριση των όρων, μπορούμε να θεωρήσουμε τους όρους, ως εφαρμογές ενός συνόλου «προτύπων» προκειμένου να επιτύχουμε τον αυτόματο εντοπισμό τους σε κείμενα και τη συγκέντρωσή τους σε κατάλληλα δομημένες βάσεις, ως αποτέλεσμα της εφαρμογής τεχνικών αναγνώρισης προτύπων και τεχνικών της υπολογιστικής νοημοσύνης, όπως η ασαφής λογική και οι γενετικοί αλγόριθμοι.

Το ΙΕΛ, στα χρόνια της λειτουργίας του, έχει ενεργό συμμετοχή στην ανάπτυξη διεθνών προτύπων για τη δημιουργία κατάλληλων περιβαλλόντων για τη συγκέντρωση, την αποθήκευση, τη διαχείριση και την επαναχρησιμοποίηση των ορολογικών δεδομένων, αλλά και στην έρευνα και την ανάπτυξη εργαλείων ορολογικής τεχνολογίας, που περιλαμβάνουν εκτός από μονόγλωσσα και δίγλωσσα ή πολύγλωσσα ορολογικά λεξικά, εργαλεία για τον εντοπισμό και την εξόρυξη όρων από κείμενα, εργαλεία σύνθεσης όρων, αλλά και περιβάλλοντα μετάφρασης ορολογίας.

Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να «κυττάμε» σύμφωνα με τους Χατζηδάκη και Κοραή (βλ. Πατάκη-Τζιράκη «Λεξικό Ρημάτων της Αρχαίας Ελληνικής» λήμμα *κυπτάζω* = *κύπτω*, *ερευνώ*)) και όχι να «κοιτάμε» (Βερναρδάκης [Ν. Ημέρα 1885, - Φιλήντας *Γλωσσογνωσία - Ανδριώτης - Κουκουλέ* από το «κοίτη» (χώρος ή έπιπλο όπου κοιμάται κανείς), όπου ξαπλωμένος παρατηρούσε ο στρατιώτης, φρουρός ή φύλακας) τους όρους, επειδή οι “όροι” και ιδιαίτερα οι επιστημονικοί “όροι” είναι φορτισμένοι με την απαιτούμενη αυστηρότητα, ενώ συγχρόνως έχουν τη δυναμική της εξελισσόμενης γλώσσας και ραγδαίας παραγωγής νέας γνώσης.

7^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

22-24 Οκτωβρίου 2009, Αθήνα

Κωνσταντίνος Καρκανιάς

Πρόεδρος του Οργανισμού για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας (ΟΔΕΓ)

Στον Οργανισμό για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας είμαστε ευτυχείς που μετέχουμε στην διοργάνωση των Συνεδρίων της ΕΛΕΤΟ.

Ευτυχείς επειδή η συνεχής προσπάθεια της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας για την δημιουργία Ελληνόγλωσσων όρων συμβάλλει στην συνεχή εξέλιξη της γλώσσας μας, ώστε να μπορεί να ανταποκρίνεται στις ανάγκες επικοινωνίας των Ελλήνων αλλά και των ξένων που μαθαίνουν ελληνικά.

Θυμίζω, ότι ο Οργανισμός μας προσπαθεί επί σχεδόν 25 χρόνια να υποστηρίξει την προώθηση της Ελληνικής γλώσσας σε όλο τον κόσμο. Αυτή η προσπάθεια απευθυνόταν παλιά κυρίως στους ομογενείς, σήμερα όμως απευθύνεται όλο και πιο πολύ σε αλλογενείς πολλοί από τους οποίους είναι επιστήμονες σε διάφορα αντικείμενα.

Όλοι αυτοί έχουν ανάγκη να μάθουν μια γλώσσα, η οποία να είναι πλήρης, δηλαδή να εξυπηρετεί και τις καθημερινές ανάγκες επικοινωνίας αλλά και εκείνες των επιχειρηματικών και επιστημονικών ενδιαφερόντων τους.

Η διάδοση επομένως και η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σήμερα απαιτεί την ενσωμάτωση σε αυτήν χιλιάδων όρων και την χρησιμοποίησή τους στην προφορική και γραπτή επικοινωνία.

Παρακολουθώ την δραστηριότητα της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας από πολλά χρόνια και είμαι υπερήφανος για το πόσα πολλά πράγματα κάνουν μόνοι τους - χωρίς ουσιαστική υποστήριξη - τόσο λίγοι άνθρωποι.

Πιστεύω όμως ότι υπάρχει ένας τομέας, στον οποίο πρέπει να δοθεί πολύ μεγαλύτερη προσοχή - να γίνει πολύ μεγαλύτερη προσπάθεια.

Αναφέρομαι στην διάδοση της εργασίας της Εταιρείας, στην ενημέρωση για την ύπαρξη του σώματος των ελληνικών όρων που έχει δημιουργήσει και δημιουργεί στο κατά το δυνατόν ευρύτερο κοινό.

Έχω την εντύπωση, ότι η μεγάλη πλειοψηφία των φοιτητών, των μαθητών αλλά και των καθηγητών σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού μας συστήματος δεν γνωρίζουν την ύπαρξη της ΕΛΕΤΟ, δεν γνωρίζουν την ύπαρξη ενός χώρου στον οποίο βρίσκονται πολλές χιλιάδες ελληνικών όρων, δεν γνωρίζουν ότι μπορούν να απευθυνθούν κάπου για να ζητήσουν έναν όρο ή να προτείνουν μια δική τους απόδοση ενός όρου.

Το πρόβλημα όμως το οποίο θέτω είναι γενικό και δεν αφορά μόνο τα σχολεία.

Βεβαίως αυτή η ανάγκη θα είχε καλυφθεί από την σχετική δράση του Εθνικού Προγράμματος Ορολογικού Συντονισμού (ΕΠΟΣ), το οποίο όμως δυστυχώς δεν εγκρίθηκε.

Θα μου επιτρέψετε σε αυτό το σημείο να αναφέρω κάποιες πρόχειρες σκέψεις για τον τρόπο αντιμετώπισης του προβλήματος έστω και χωρίς το ΕΠΟΣ.

Κατ'αρχάς πρέπει να εντοπίσουμε τις οδούς εισόδου των νέων όρων στην γλώσσα μας. Μερικές από αυτές είναι τα βιβλία, τα περιοδικά, οι εφημερίδες, τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης αλλά και τα ράφια των καταστημάτων, οι ετικέτες των προϊόντων, τα φυλλάδια με τις οδηγίες χρήσέως τους, οι διαφημίσεις που τα προβάλλουν κλπ.

Και δεν μιλώ για τα ξένα βιβλία ή περιοδικά, ή άλλα Μέσα Ενημέρωσης, αλλά και για τα ελληνόγλωσσα, αυτά που γράφονται από εμάς τους Έλληνες. Και ούτε μιλώ μόνο για τα ξένα προϊόντα αλλά και για αυτά που παράγονται στην Ελλάδα από ελληνικές εταιρείες.

Κατά δεύτερον πρέπει να θυμούμαστε, ότι το πρόβλημα δεν αφορά μόνο τους νέους όρους, ούτε τους όρους υψηλής τεχνολογίας, αλλά και παλιούς όρους και όρους ομιλίας των μη επιστημόνων. Αναφέρω πρόχειρα το πρες - παπιέ, την κουλτούρα, το μάρκετινγκ, το γιού ες μπί, το ντιμπέϊτ, την πρες κονφερανς, το σπεκ, το πι άρ, το έϊτς άρ, το μπράντ, κλπ, κλπ.

Κατά τρίτον δεν πρέπει να ξεχνούμε, ότι στην προσπάθειά μας να εισαγάγουμε στην χρησιμοποιούμενη κοινή και επιστημονική γλώσσα τους σωστούς ελληνικούς όρους θα πρέπει να υπερικήσουμε μεγάλα εμπόδια, όπως :

- Την μαγεία των ξένων και των λατινογραμμένων όρων, η οποία προωθείται κυρίως από τους διαφημιστές
- Την μαγεία των λατινογραμμένων αλλά και ελληνογραμμένων αρκτικόλεξων
- Την τάση των ειδικών ή των μαθητευόμενων ειδικών να μιλούν τις δικές τους γλώσσες
- Την παρόμοια τάση των ειδικών περιοδικών, των ειδικών ενθέτων των εφημερίδων, των δωρεάν εφημερίδων και περιοδικών.

Απαιτείται λοιπόν αγώνας και για αυτό χρειάζεται επιχειρησιακό σχέδιο (business plan για να με καταλάβετε) με κατάλληλη οργάνωση, με κατανομή ή μάλλον ανάληψη ευθυνών, με σχεδίαση ενός προγράμματος προβολής, με αναζήτηση συμμάχων, με αναζήτηση χορηγών.

Ελπίζω, ότι θα αποφασίσουμε να ξεκινήσουμε την προσπάθεια και εύχομαι αυτός ο χαιρετισμός μου να είναι ένα πρώτο μικρό βήμα.

Τελειώνοντας σας ευχαριστώ για την υπομονή σας και εύχομαι κάθε επιτυχία στην διεξαγωγή του συνεδρίου.

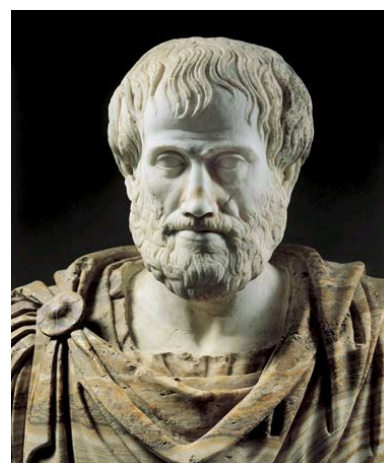
Βασίλης Κάλφας

Καθηγητής της Φιλοσοφίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

«Η γλώσσα του Αριστοτέλη»

1 Ο Αριστοτέλης και η προγενέστερη φιλοσοφική παράδοση

Ο Αριστοτέλης είναι ο πρώτος Έλληνας φιλόσοφος με πολυετείς συστηματικές σπουδές. Από τα 17 του χρόνια εισάγεται στην πλατωνική Ακαδημία και παραμένει μέλος της για 20 ολόκληρα χρόνια. Θα πρέπει να φανταστούμε ότι πέρασε από όλα τα στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας: ξεκίνησε από δόκιμο μέλος, στη συνέχεια εντάχθηκε στον στενό κύκλο των μαθητών του Πλάτωνα που διατηρούσαν προσωπική σχέση με τον δάσκαλο, και στα τελευταία χρόνια έγινε κι αυτός μέλος του διδακτικού προσωπικού της Σχολής. Η θέση του στον πλατωνικό κύκλο ήταν σίγουρα ηγετική, αφού, μετά τον θάνατο του Πλάτωνα, λέγεται ότι διεκδίκησε τη θέση του σχολάρχη της Ακαδημίας, χωρίς όμως επιτυχία.

Είναι κρίμα ότι, αν εξαιρέσει κανείς τον Αριστοτέλη, γνωρίζουμε λίγα πράγματα για τους άλλους σημαντικούς φιλοσόφους του πλατωνικού κύκλου. Και από τα λίγα όμως πράγματα που γνωρίζουμε προκύπτει ότι η πλατωνική σχολή δεν ήταν δογματική ούτε ιδιαίτερα πιστή στο γράμμα της διδασκαλίας του ιδρυτή της. Το πιο πιθανό είναι ότι και ο ίδιος ο Πλάτων θα πρέπει να ενθάρρυνε τις θεωρητικές διαφωνίες και την ανεξαρτησία της σκέψης των μαθητών του. Δημιουργήθηκε έτσι μια ζωντανή κοινότητα στοχαστών, που έδινε ερεθίσματα τόσο στον ίδιο τον Πλάτωνα για την ανάπτυξη της τελευταίας φάσης της φιλοσοφίας του όσο και στους μαθητές τους για να ανοίξουν τα δικά τους φτερά. Όλοι λοιπόν ξεκινούσαν από κάποιο κοινό υπόβαθρο, από μια βασική εκδοχή της πλατωνικής φιλοσοφίας, στη συνέχεια όμως ακολουθούσαν αποκλίνουσες διαδρομές. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Αριστοτέλης στα πρώτα του γραπτά μιλάει για τους Πλατωνικούς χρησιμοποιώντας το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο. Από την αρχή ωστόσο κρατά μια κριτική απόσταση από τις θεωρίες του Πλάτωνα, και γρήγορα θα προχωρήσει στην απόρριψη της θεωρίας των Ιδεών και στην προβολή της δικής του σύλληψης της πραγματικότητας.

Δεν είναι εύκολο να σταθμίσει κανείς τι οφείλει ο Αριστοτέλης στην πλατωνική του εκπαίδευση και τι είναι αποκλειστικά δική του κατάκτηση. Το σίγουρο είναι ο Πλάτων δεν ευνοούσε την πολυμάθεια, η οποία είναι βασικό χαρακτηριστικό της αριστοτελικής σκέψης. Στην πλατωνική ακαδημία η έμφαση δινόταν μόνο στη φιλοσοφία, ενώ από τις επιστήμες διδάσκονταν μόνο τα μαθηματικά, στα οποία εντάσσονταν και η αστρονομία. Όταν λοιπόν μαθαίνουμε από τη βιογραφική παράδοση ότι ο Πλάτων είχε αποδώσει στον Αριστοτέλη το προσωνύμιο «ο αναγνώστης», μάλλον θα πρέπει να υποθέσουμε ότι ο χαρακτηρισμός αυτός θα είχε ειρωνική χροιά. Για τον Πλάτωνα η εκτεταμένη και συστηματική συλλογή υλικού, πάνω στην οποία στηρίχθηκε η βιολογία του Αριστοτέλη, μάλλον θα φαινόταν χαμένος χρόνος. Και σίγουρα δεν θα καταλάβαινε τι δουλειά είχε ένας φιλόσοφος να καταγράφει και να ταξινομεί τα υπάρχοντα πολιτεύματα ή να συντάσσει καταλόγους με τους νικητές των Ολυμπιακών αγώνων ή των δραματικών διαγωνισμών της Αθηναϊκής δημοκρατίας.

Ο Αριστοτέλης ξεκίνησε τη συγγραφική του καριέρα γράφοντας διαλόγους, οι οποίοι δυστυχώς δεν έχουν σωθεί. Το λογοτεχνικό αυτό είδος, που καθιέρωσε με την αξεπέραστη μαεστρία του ο ίδιος ο Πλάτων, θα πρέπει να λειτουργούσε ως πρότυπο γραφής για τους φιλοσοφικούς κύκλους της εποχής. Η θεματολογία των αριστοτελικών διαλόγων, απ' όσο γνωρίζουμε, μαρτυρεί κι αυτή πλατωνικές καταβολές: ηθική, ρητορική, κοσμολογία, θεωρία της ποίησης. Το ύφος του θα πρέπει να ήταν προσεγμένο, με αναφορές και παραθέματα από την ποιητική παράδοση, ιδίως από τον Ευριπίδη. Ο Κικέρων, που είχε άμεση πρόσβαση στα κείμενα αυτά, εξυμνεί το λογοτεχνικό ύφος του Αριστοτέλη, γεγονός που φαίνεται παράδοξο σε όσους γνωρίζουν μόνο τα διδακτικά του συγγράμματα.

Είναι γεγονός ότι ο Αριστοτέλης εγκαινιάζει μια καινοφανή μέθοδο προσέγγισης των παλαιότερων γραπτών κειμένων. Κατά τον Düring (*Αριστοτέλης*, μτφ. Π. Κοτζιά-Παντελή. Αθήνα 1991, τόμ. 1, σ. 51), ενώ «οι περισσότεροι από τους νεαρούς μαθητές της Ακαδημίας 'άκουγαν' βιβλία, ο Αριστοτέλης διάβαζε βιβλία με τον τρόπο που τα διαβάζουμε και εμείς». Στα *Τοπικά* συστήνει στον επίδοξο διαλεκτικό την εκμετάλλευση των γραπτών κειμένων του παρελθόντος για τη συναγωγή πινάκων, που θα αποτελέσουν μια εύχρηστη παρακαταθήκη έγκυρων απόψεων (*Τοπικά* 105b12-18). Η προσφυγή σε γενικά αποδεκτές πεποιθήσεις, σε αντιλήψεις που άντεξαν στο πέρασμα του χρόνου, δεν ενισχύει μόνο την πειθώ των λόγων μας, αλλά είναι και μια ένδειξη για την αλήθεια τους.

Η ανθρώπινη σκέψη λοιπόν θα μπορούσε να ιδωθεί υπό εξελικτικό πρίσμα, ως συνεχής επαναφορά των ίδιων βασικών ερωτημάτων και βαθμιαία βελτίωση των απαντήσεών μας, ως διαδικασία συσσώρευσης γνώσεων και λύσεων. Όπως επισημαίνει ο Barnes (*Αριστοτέλης*, μτφ. Ε. Λεοντίνη, Αθήνα 2006, 33-34), «η στήριξη στην παράδοση ή η χρησιμοποίηση των παλαιότερων ανακαλύψεων αποτελεί φρόνιμη και αναντικατάστατη διαδικασία και πρακτική για κάθε επιστήμονα ερευνητή. Όμως στον Αριστοτέλη το ζήτημα διαθέτει μεγαλύτερο βάθος. Είχε υψηλή επίγνωση της θέσης που κατείχε στο τέρμα μιας σειράς διανοητών, ενώ είχε πλήρη

γνώση της ιστορίας του πνεύματος και επίγνωση της δικής του θέσης μέσα σ' αυτήν». Όπου υπάρχει λοιπόν προϋπάρχουσα γνώση πρέπει κατά κάποιον τρόπο να αξιοποιηθεί. Σε περιπτώσεις βέβαια εντελώς νέων ερευνητικών κλάδων, τότε η έρευνα πρέπει να αρχίσει εξ αρχής, και αυτό, κατά τον Αριστοτέλη, είναι το δυσκολότερο. Μιλώντας στους *Σοφιστικούς ελέγχους* για τη ρητορική και τη «συλλογιστική», αποδίδει την απαρχή της πρώτης σε προγενέστερους θεωρητικούς, ενώ δεν διστάζει να υπερηφανευτεί για τη δική του συμβολή στην εξ αρχής θεμελίωση της δεύτερης (183b17 κ.ε.).

Οι πολλαπλές αναφορές του Αριστοτέλη στους προγενέστερους φιλοσόφους και η διεξοδική ανάλυση των θέσεών τους μας επιτρέπουν να λέμε ότι από τον Αριστοτέλη ξεκινά η ιστορική σύλληψη της φιλοσοφίας – συχνά λέγεται ότι ο Αριστοτέλης είναι ο πρώτος ιστορικός της φιλοσοφίας.

Η πρωτιά του Αριστοτέλη θεμελιώνεται στη διαφορετική στάση του Πλάτωνα. Η αλήθεια είναι ότι ο Πλάτων δεν έλκεται ιδιαίτερα από την ιστορία. Δεν διστάζει να καταφύγει σε ακραίους αναχρονισμούς, ενώ, όταν αναφέρεται στο παρελθόν, προσπερνά το κοντινό και ανασυνθέτει ένα απώτατο, εμφανώς μυθικό παρελθόν, ακολουθώντας την τάση των τραγικών ποιητών και των ρητόρων, που δεν διαχωρίζουν την ιστορία από τη μυθολογία. Αν εξαιρέσει κανείς τον Παρμενίδη, ελάχιστες είναι οι άμεσες αναφορές του Πλάτωνα στους Προσωκρατικούς. Για να δώσω ένα παράδειγμα, ο Πλάτων αναφέρει επωνύμως τον Εμπεδοκλή μόνο 2 φορές, ενώ ο Αριστοτέλης 132. Η αγωνία του Πλάτωνα είναι να οριοθετήσει τον ρόλο του φιλοσόφου απέναντι στους ανταγωνιστές του, απέναντι στον ποιητή, αλλά και στον πολιτικό, στον ρήτορα ή σε αυτόν που ο ίδιος βαφτίζει «σοφιστή». Στην ουσία ο Πλάτων ιδρύει τη φιλοσοφία. Το ενδιαφέρον του επικεντρώνεται στην εξασφάλιση μιας προνομιακής γνωστικής περιοχής για τον νεοσύστατο κλάδο, όχι στη σκιαγράφηση της ιστορίας του.

Από εντελώς διαφορετικό σημείο ξεκινά ο Αριστοτέλης. Ως μέλος του πλατωνικού κύκλου, δεν έχει καμία αμφιβολία ή αγωνία για την ύπαρξη της φιλοσοφίας. Έχει από τα πρώτα χρόνια της μαθητείας του αποδεχτεί την ένταξή του σε μια σχολή, η οποία αποδέχεται την αυθεντία του Πλάτωνα και αναγνωρίζει ως ήρωές της τον Πυθαγόρα, τον Παρμενίδη και τον Σωκράτη. Το πρόβλημα την εποχή του Αριστοτέλη είναι ότι, πέρα από τους Πλατωνικούς, και άλλοι μιλούσαν πλέον εν ονόματι της φιλοσοφίας: ο Ισοκράτης είναι σίγουρα ένας απ' αυτούς, αλλά και ο Ξενοφών, ο Λυσίας, ο Αλκιδάμας, ο Αισχίνης. Νόημα λοιπόν πλέον έχει να διευκρινιστεί η ειδικά πλατωνική προσέγγιση της φιλοσοφίας και η διαφοροποίησή της από άλλες σύγχρονες φιλοσοφικές προσεγγίσεις.

2 Τα γραπτά του Αριστοτέλη

Όσο ζούσε ο Αριστοτέλης δημοσίευσε έναν περιορισμένο αριθμό έργων, κάποια από τα οποία ήταν διάλογοι που απευθύνονταν στο ευρύ κοινό και κάποια άλλα πραγματείες, συχνά με επίκεντρο την πλατωνική θεωρία των Ιδεών. Από τα έργα αυτά κανένα δεν σώθηκε ολόκληρο (αν και σώθηκαν τρία ποιήματά του, αφιερωμένα σε φίλους με διάφορες αφορμές). Έφτασαν

όμως στα χέρια μας τα αδημοσίευτα διδακτικά του συγγράμματα, ή μάλλον οι προσωπικές του σημειώσεις επάνω στις οποίες στήριζε τη διδασκαλία στους μαθητές του.

Οι αρχαίες πηγές μάς μεταφέρουν μια μυθιστορηματική εκδοχή της διάσωσής τους. Τα χειρόγραφα του Αριστοτέλη (μαζί με την πλούσια προσωπική του βιβλιοθήκη) κληροδοτήθηκαν μετά το θάνατό του στους διαδόχους του στο Λύκειο, μεταφέρθηκαν στη συνέχεια στη Σκήψη της Μικράς Ασίας όπου έμειναν θαμμένα σε κάποια σπηλιά και ξεχασμένα για περισσότερο από 200 χρόνια. Χρυστούμε τη διάσωση των χειρογράφων στο συλλεκτικό πάθος ενός πλούσιου βιβλιόφιλου Αθηναίου, του Απελλικώντα. Ο Απελλικών έμαθε για την ύπαρξη του πολύτιμου αυτού υλικού, το αναζήτησε στη Σκήψη και τελικά το αγόρασε και το έφερε στην Αθήνα. Όλα αυτά γίνονται στις αρχές του 1ου αιώνα π.Χ. Μετά τον πρώτο Μυθριδατικό πόλεμο, ο Σύλλας θα καταλάβει την Αθήνα το 86 π.Χ., και τα χειρόγραφα του Αριστοτέλη θα μεταφερθούν ως πολύτιμη λεία στη Ρώμη. 50 περίπου χρόνια αργότερα εκδόθηκαν από ένα προικισμένο φιλόλογο και γνώστη της φιλοσοφίας του Αριστοτέλη, τον Ανδρόνικο τον Ρόδιο. Με την έκδοση του Ανδρόνικου τα αριστοτελικά συγγράμματα πήραν την οριστική τους μορφή, αυτήν που έχουμε και εμείς σήμερα μπροστά μας όταν διαβάζουμε τον Αριστοτέλη.

Οι λεπτομέρειες αυτής της ιστορίας δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία – δεν αποκλείεται να είναι σε έναν βαθμό φανταστικές. Είναι πάντως γεγονός ότι η μεγάλη διάδοση της σκέψης του Αριστοτέλη αρχίζει μόνο όταν εκδίδονται τα διδακτικά του συγγράμματα, τρεις αιώνες μετά τον θάνατό του. Αν τα χειρόγραφα είχαν χαθεί, η ιστορία της μεταγενέστερης φιλοσοφίας θα ήταν διαφορετική, αφού το έργο του Αριστοτέλη αποτέλεσε τη βάση της φιλοσοφίας των Βυζαντινών, των Αράβων και των Σχολαστικών της Δύσης. Τα έργα του Αριστοτέλη συζητούνται και σχολιάζονται συστηματικά σε όλη την ύστερη ελληνική αρχαιότητα. Η αριστοτελική παράδοση συνεχίζεται αμείωτη σε όλη τη βυζαντινή περίοδο, αλλά και μετά την Άλωση στον ελληνικό χώρο μέχρι τον 19^ο αιώνα. Η μεγάλη ωστόσο φήμη του Αριστοτέλη οφείλεται στην κυριαρχική του θέση στη φιλοσοφία των Αράβων και του Δυτικού Μεσαίωνα. Τα βασικά έργα του Αριστοτέλη μεταφράζονται στα αραβικά ήδη από τον 9^ο αιώνα μ.Χ. και γίνονται θεμέλιος λίθος της αραβικής φιλοσοφίας. Μέσω των Αράβων θα γίνουν γνωστά στη Λατινική Δύση κατά τον 12^ο αιώνα μ.Χ., οπότε και θα επιχειρηθεί η σύνθεση χριστιανικής θεολογίας και αριστοτελικής φιλοσοφίας στο Σχολαστικό σύστημα. Με τον Θωμά τον Ακινάτη (13^{ος} αιώνας) η αίγλη του Αριστοτέλη θα φτάσει στο απόγειό της, και το αριστοτελικό σύστημα θα αποτελέσει τη βάση της εκπαίδευσης στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια μέχρι τον 17^ο αιώνα μ.Χ.

Πιο σημαντική όμως είναι μια άλλη συνέπεια της περιέργης αυτής ιστορίας. Το υλικό που έφτασε στα χέρια του Ανδρόνικου δεν προοριζόταν για δημοσίευση. Φανταζόμαστε ότι περιείχε σημειώσεις των μαθημάτων του Αριστοτέλη, με διάσπαρτες προσθήκες, αναθεωρήσεις και απορίες, κάποιες ημιτελείς πραγματείες, σχεδιάσματα μελλοντικών έργων, συλλογές εμπειρικών δεδομένων. Σκεφτείτε έναν καθηγητή που επανέρχεται χρόνο με τον χρόνο στα ίδια βασικά θέματα στις παραδόσεις του. Τι πιο φυσικό από το να χρησιμοποιήσει το υλικό που έχει

συσσωρεύσει από τα προηγούμενα χρόνια, τροποποιώντας ωστόσο κάποια σημεία ή προσθέτοντας νέες σκέψεις και αναλύσεις. Αν μάλιστα το κοινό του είναι ιδιαίτερα δεκτικό και δημιουργικό, ο ίδιος μπορεί να επωφεληθεί από τον διάλογο που θα προκληθεί και να ενσωματώσει και άλλα στοιχεία. Σε κάποια έργα οι ειδικοί διακρίνουν ίχνη συστηματικής αναθεώρησης. Πρόκειται δηλαδή για ένα ανομοιογενές υλικό, που ο Αριστοτέλης δεν έπαψε να επεξεργάζεται και να συμπληρώνει όσο ζούσε.

Ο Ανδρόνικος λοιπόν συνένωσε τα διάφορα μαθήματα και τις σημειώσεις του Αριστοτέλη σε ενιαίες πραγματείες με κριτήριο την κοινότητα της θεματολογίας τους. Όπως μας λέει ο Πορφύριος, ο Ανδρόνικος “συνένωσε σε ένα έργο κείμενα που πραγματεύονται το ίδιο θέμα, και έτσι διαίρεσε τα έργα του Αριστοτέλη και του Θεόφραστου σε βιβλία” (*Βίος Πλωτίνου* 24,6-11). Σε κάποια έργα, όπως λ.χ. στα *Τοπικά*, για την τελική μορφή υπεύθυνος θα πρέπει να ήταν ο Αριστοτέλης. Πρόκειται όμως για εξαίρεση. Στα περισσότερα έργα του αριστοτελικού corpus την τελική μορφή την έδωσε ο Ανδρόνικος. Δεν αποκλείεται μάλιστα να συμπλήρωσε και ο ίδιος κάποια κενά ή να διόρθωσε γλωσσικές ατέλειες. Θα πρέπει λοιπόν να συνειδητοποιήσουμε ότι οι πραγματείες του Αριστοτέλη πήραν τη μορφή και την ονομασία που φέρουν και σήμερα όχι από τον ίδιο τον συγγραφέα τους αλλά από έναν μεταγενέστερο εκδότη. Έτσι, λ.χ., η πραγματεία που ονομάστηκε «*Φυσικά*» περιλαμβάνει τις παραδόσεις και τις σημειώσεις που κατά καιρούς συνέθεσε ο Αριστοτέλης για τις έννοιες της φύσης, της κίνησης, του χρόνου, του χώρου, του απείρου κ.ο.κ. Οργανώθηκε λοιπόν το έργο του Αριστοτέλη σε μια πλειάδα αυτόνομων συγγραμμάτων, η εμβέλεια των οποίων καλύπτει όλο το φάσμα των γνώσεων και η συνολική τους έκτασή είναι περίπου τρεις φορές μεγαλύτερη από τους διαλόγους του Πλάτωνα.

Η εικόνα που αποκομίζει όποιος προσεγγίζει το μνημειώδες αυτό έργο είναι ότι βρίσκεται μπροστά σε ένα πλήρες φιλοσοφικό σύστημα, στην πρώτη συνεκτική θεωρία που ερμηνεύει κάθε πλευρά της πραγματικότητας. Προηγούνται τα λογικά συγγράμματα, στα οποία ο Ανδρόνικος έδωσε τον τίτλο «*Όργανον*», δηλαδή εργαλείο της γνώσης. Ακολουθούν τα φυσικά συγγράμματα, καθένα από τα οποία αφιερώνεται σε έναν τομέα φυσικών φαινομένων: τα *Φυσικά* μελετούν τις γενικές αρχές της φυσικής επιστήμης· το *Περί ουρανού*, τα *Μετεωρολογικά*, και το *Περί γενέσεως και φθοράς*, μελετούν αντιστοίχως την κοσμολογία, την μετεωρολογία και τη δομή της ύλης· το *Περί Ψυχής* τη φυσιολογία του ανθρώπου, και τα πολυάριθμα βιολογικά του συγγράμματα μελετούν τα έμβια όντα. Μετά τα φυσικά συγγράμματα, ο Ανδρόνικος τοποθέτησε ένα έργο, που περιλαμβάνει τις γενικές αρχές της φιλοσοφίας του Αριστοτέλη, τις βασικές του θέσεις για τη φύση των όντων. Το ονόμασε «*Μετά τα φυσικά*», ακριβώς γιατί έρχεται μετά τη μελέτη της φύσεως – κι έτσι προίκισε τη μεταγενέστερη φιλοσοφία με μια νέα θεμελιώδη έννοια, την έννοια της «μεταφυσικής». Η πρακτική πλευρά της φιλοσοφίας, η μελέτη της ηθικής και πολιτικής συμπεριφοράς των ανθρώπων, καλύπτεται αντιστοίχως με τα *Ηθικά* (*Ηθικά Νικομάχεια* και *Ηθικά Ευδήμεια*) και τα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη. Τέλος, το αριστοτελικό corpus συμπληρώνεται με πραγματείες που αφιερώνονται σε διάφορες τέχνες, όπως η

Ρητορική, που καθορίζει τους τύπους της πειστικής επιχειρηματολογίας, και η *Ποιητική*, που μελετά τη θεωρία της ποιητικής δημιουργίας και ειδικότερα της αρχαίας τραγωδίας.

Είναι όμως η σκέψη του Αριστοτέλη τόσο συστηματική όσο δείχνει η κατάταξη των έργων του; Η μελέτη μιας αριστοτελικής πραγματείας αρκεί για να αναιρέσει την εικόνα της συστηματικότητας. Η ειδικότητα του Αριστοτέλη, το ιδιαίτερο ταλέντο του, είναι η ανάδειξη κρίσιμων προβλημάτων. Από ένα πρόβλημα ξεκινά πάντοτε ο Αριστοτέλης, από ένα ζήτημα που του δίνει την ευκαιρία να κρίνει τις υπάρχουσες απαντήσεις, να προχωρήσει σε λεπτές διακρίσεις και να εντοπίσει τον πυρήνα του σε ένα φιλοσοφικό δίλημμα, στην κατάλληλη «απορία». Ακολουθεί κατά κανόνα η δική του απάντηση, συχνά όμως προτείνονται περισσότερες από μια εναλλακτικές λύσεις, που αφήνονται ανοικτές. Ο Αριστοτέλης δείχνει να θεωρεί πιο σημαντική τη συζήτηση που οδηγεί στη διατύπωση μιας φιλοσοφικής θέσης από την αξία της ίδιας της θέσης. Γι' αυτό και πολύ συχνά οι μελετητές του έργου του διαφωνούν για την ουσία των αριστοτελικών θέσεων.

Επιπλέον, ο Αριστοτέλης είναι πεπεισμένος ότι η κάθε επιστήμη έχει τις δικές της αρχές (τα δικά της αξιώματα), τη δική της μέθοδο και, ως έναν βαθμό, τη δική της γλώσσα. (*Περί ουρανού* 306a9-11). Δεν μπορεί ούτε πρέπει λοιπόν κανείς να επιχειρήσει μια ενοποίηση της ανθρώπινης γνώσης πάνω σε ενιαία θεμέλια. Η αριστοτελική ηθική, για παράδειγμα, δεν μπορεί να εναρμονιστεί με την αριστοτελική φυσική, γιατί η ανθρώπινη πράξη δεν υπόκειται στη φυσική νομοτέλεια και ρυθμίζεται από τους δικούς της ιδιαίτερους κανόνες. Αλλά και μέσα στον χώρο της φύσης, οι επιμέρους φυσικές επιστήμες διατηρούν την αυτονομία και την αξία τους: η βιολογία έχει διαφορετικές αρχές και διαφορετική μέθοδο από την κοσμολογία – και οι δύο όμως είναι εξίσου σημαντικές:

*Και οι δύο έρευνες έχουν τη χάρη τους. Στην πρώτη περίπτωση η γνώση των αιωνίων ουσιών [των άστρων] έχει τόση αξία, ώστε ακόμη και η ελάχιστη επαφή μαζί τους προσφέρει μεγαλύτερη ικανοποίηση από κάθε άλλη γνωστή μας ηδονή, όπως ακριβώς και το να διακρίνεις έστω και μια φευγαλέα και αποσπασματική εικόνα του έρωτά σου σου δίνει μεγαλύτερη χαρά από την πλήρη θέα πολλών άλλων και σπουδαίων πραγμάτων. Στη δεύτερη περίπτωση η διαφορά είναι ότι η γνώση μας είναι πολύ πιο έγκυρη, αφού γνωρίζουμε καλύτερα πολύ περισσότερες πλευρές των φθαρτών όντων [των ζώων και των φυτών]. Θα έλεγε κανείς ότι το γεγονός ότι είναι πιο κοντά μας, και η φύση τους μας είναι πιο οικεία, εξισορροπεί κατά κάποιο τρόπο την αξία της επιστήμης των θεικών ουσιών... Γιατί ακόμη και αυτά που δεν παρουσιάζουν την παραμικρή χάρη στην όψη, η φύση τα δημιούργησε έτσι ώστε η θεωρία τους να προσφέρει ασύλληπτες ηδονές σε εκείνους που μπορούν να συλλάβουν τις αιτίες, σε όσους είναι πραγματικοί φιλόσοφοι... Σε όλα τα έργα της φύσης υπάρχει κάτι αξιοθαύμαστο (*Περί ζώων μορίων* 644b22-645a23).*

Στο θαυμάσιο αυτό κείμενο, που δείχνει να έχει γραφεί με επιμέλεια και έμπνευση, φαίνεται πολύ καθαρά η διαφορά της ερευνητικής ιδιοσυγκρασίας του Αριστοτέλη από τον Πλάτωνα και από τους άλλους επιγόνους του Σωκράτη. Φαίνεται ακόμη γιατί ο Αριστοτέλης είναι τόσο κοντά στη σημερινή αντίληψη της επιστημονικής έρευνας.

3 Το ύφος και η γλώσσα του Αριστοτέλη

Τα γραπτά του Αριστοτέλη δεν είναι ιδιαίτερα ελκυστικά ούτε απευθύνονται στον μέσο αναγνώστη. Η κατανόησή τους προϋποθέτει γνώση της προγενέστερης φιλοσοφικής παράδοσης αλλά και εξοικείωση με το πυκνό, δύσβατο και ξηρό ύφος του φιλοσόφου. Ίσως τα χαμένα «εξωτερικά» έργα του Αριστοτέλη να ήταν διαφορετικά, αν πιστέψουμε τη μαρτυρία του Κικέρωνα. Τα κείμενα πάντως που έχουμε σήμερα στα χέρια μας απαιτούν για την κατανόησή τους τη μεγαλύτερη δυνατή προσπάθεια από τον αναγνώστη. Ο Αριστοτέλης είναι, χωρίς αμφιβολία, ένας από τους πιο δύσκολους φιλοσόφους.

Ο Αριστοτέλης δεν παίζει με τις λέξεις, πολύ σπάνια είναι ειρωνικός, και μάλλον δεν φαίνεται να έχει ιδιαίτερη αίσθηση του χιούμορ. Δείχνει να εκτιμά τον έντιμο συνομιλητή και αντίπαλο, αυτόν που, όπως λέει, *«είναι με τέτοιο τρόπο προικισμένος από τη φύση, ώστε να αντιμετωπίζει με τη σωστή αγάπη και το σωστό μίσος καθετί που του παρουσιάζουν· μόνο τότε μπορεί να κρίνει σωστά πιο είναι το καλύτερο»* (Τοπικά 163b12-16). Κατά κανόνα γράφει με νηφαλιότητα, οι κρίσεις του είναι αντικειμενικές, και η προσπάθειά του είναι να πείσει με επιχειρήματα το ακροατήριό του. Πολλές φορές έχει εξαρθεί ο παιδαγωγικός τόνος των γραπτών του, που διανθίζονται από πληθώρα παραδειγμάτων. Όπως σημειώνει ο Düring (Αριστοτέλης, σ. 67-68), *«στα καλύτερα έργα του ο Αριστοτέλης γράφει έναν σαφή επιστημονικό πεζό λόγο που, παρ' όλη την αντικειμενικότητά του, διατηρεί, σχεδόν σε κάθε φράση, έναν τόνο καθαρά προσωπικό. Θαυμάζουμε τη σφιχτοδεμένη συντομία και τη συχνά αμετάφραστη ακριβολογία της έκφρασής του, τη μεγάλη ποικιλία των λεκτικών μέσων με τα οποία ντύνει τις προτάσεις και τους ισχυρισμούς του δίνοντάς τους μια μορφή αντίστοιχη προς το περιεχόμενό τους, και καταλαβαίνουμε τότε γιατί επαίνεσαν τη δύναμη που είχε ο λόγος του να πείθει. Δεν είναι υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι ο Αριστοτέλης είναι ο δημιουργός του επιστημονικού λόγου και του επιστημονικού τρόπου έκθεσης»*.

Παρ' όλα αυτά ο Αριστοτέλης μπορεί κατά περιπτώσεις να γίνει ιδιαίτερα επιθετικός. Κάποιοι στοχαστές, όπως ο Ηράκλειτος, ο Μέλισσος ή ο Αντισθένης προκαλούν σταθερά, για διάφορους λόγους, την αντίδραση και την περιφρόνησή του. Για τους διαδόχους του Πλάτωνα στην Ακαδημία, τους παλιούς του συντρόφους, γράφει με πολύ πάθος και δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει εναντίον τους χαρακτηρισμούς βαρείς, όπως ότι η φιλοσοφία τους είναι *«μοχθηρή τραγωδία»* και ότι ο λόγος τους θυμίζει *«λόγο των δούλων»* (Μετά τα φυσικά N 1090b13-1091a22). Κυρίως του είναι αδιανόητο πώς κάποιοι μπορούν να αμφισβητούν τα αυτονόητα δεδομένα του κοινού νου και της κοινής εμπειρίας.

Το να αποπειραθούμε να δείξουμε ότι υπάρχει η φύση θα ήταν γελοίο, αφού είναι φανερό ότι υπάρχουν πολλά όντα σαν κι αυτά που αναφέραμε. Η προσπάθεια να αποδείξει κανείς το φανερό μέσω του μη φανερού χαρακτηρίζει τον άνθρωπο που δεν μπορεί να διακρίνει αυτό που γίνεται από μόνο του γνωστό από εκείνο που δεν γίνεται (Φυσικά 193a1-6).

Ο Πλάτων είχε καταφέρει, με τη συγγραφή των διαλόγων του, να μεταφέρει στο εσωτερικό της φιλοσοφίας τη διαλεκτική αντιπαράθεση. Ο Αριστοτέλης δεν γράφει με τον ίδιο τρόπο. Ο «αγών» όμως, ως θεμελιώδης τρόπος εκφοράς της αλήθειας είναι κοινός σε δάσκαλο και μαθητή, όπως και σε όλη, υποψιάζομαι, την αρχαιοελληνική σύλληψη της πραγματικότητας. Ο Αριστοτέλης φαίνεται να έχει πλήρη συνείδηση του «αγωνιστικού» χαρακτήρα της φιλοσοφικής γνώσης, αν και στα κείμενά του διαλέγεται με αντίπαλες θέσεις που ο ίδιος ανασυγκροτεί και, βέβαια, με τον ίδιο εαυτό του:

Γιατί αυτή είναι μια συνήθεια που όλοι έχουμε: δεν διεξάγουμε μια έρευνα προσβλέποντας στο αντικείμενό της, αλλά έχοντας στον νου αυτόν που υποστηρίζει τα αντίθετα από μας. Ακόμη και όταν ερευνούμε μόνοι μας κάτι, φθάνουμε μέχρι εκείνο το σημείο, όπου δεν έχουμε πλέον να αντιτάξουμε τίποτε στον εαυτό μας. Γι' αυτό λοιπόν όποιος πρόκειται να ερευνήσει κάτι σωστά πρέπει να προβάλλει εκείνες τις ενστάσεις που αρμόζουν στο ίδιο το αντικείμενό του, και αυτήν τη δεξιότητα την αποκτά όταν έχει εξετάσει όλες τις σχετικές διαφορές (Περὶ ουρανού 294b6-13).

Η πρώιμη ελληνική φιλοσοφία, αλλά και γενικότερα η αφηρημένη σκέψη, είχαν ωφεληθεί ιδιαίτερα από τη δυνατότητα της ελληνικής γλώσσας να χρησιμοποιεί το ουδέτερο οριστικό άρθρο για να μετατρέψει ρηματικούς τύπους και επίθετα σε αφηρημένα ουσιαστικά: το ποιείν, το πάσχειν, το γίνεσθαι, το ον, το αγαθό κ.ο.κ. Το πλεονέκτημα αυτό ήταν ιδιαίτερο σημαντικό (έχει άλλωστε διατυπωθεί και η θεωρία ότι σ' αυτήν την ιδιότητα της ελληνικής γλώσσας θα πρέπει να αποδοθεί η ανάπτυξη επιστημονικής και φιλοσοφικής σκέψης στην Ελλάδα). Αρκεί να σκεφτεί κανείς ότι οι Λατίνοι για να πουν «το αγαθό» θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν την περίφραση «quid est bonum». Στον χώρο της φιλοσοφίας, οι πρώτες φιλοσοφικές έννοιες – το «άπειρο» του Αναξίμανδρου, το «Ον» του Παρμενίδη – δημιουργήθηκαν με αυτόν ακριβώς τον τρόπο, και η τάση αυτή γενικεύτηκε την εποχή του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Η ελληνική γλώσσα εμπλουτίστηκε με πολλούς νέους όρους. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όταν ο Πλάτων στους πρώιμους διαλόγους του βάζει τον Σωκράτη να ρωτά «τί το όσιον», ή «τί το δίκαιον», ο συνομιλητής του στην αρχή δεν καταλαβαίνει ότι αυτό που του ζητούν δεν είναι η απαρίθμηση όσιων ή δίκαιων πράξεων, αλλά ένας καθολικός ορισμός της οσιότητας και της δικαιοσύνης. Η φιλοσοφία σιγά σιγά κατακτά το λεξιλόγιό της. Ο Αριστοτέλης θα αξιοποιήσει πλήρως αυτή τη δυνατότητα, συνδέοντας το ουδέτερο οριστικό άρθρο με κάθε γραμματικό τύπο (ακόμη και με επιρρήματα ή συνδέσμους): φιλοσοφικοί όροι στα αριστοτελικά κείμενα δεν είναι μόνο «το είναι»

και «το ον», αλλά και «το τι έστι», «το ότι» και «το διότι», «το ου ένεκα» και το «όθεν η κίνησις», «το καθόλου» και το «καθ' έκαστον», «το απλώς» και «το λογικώς», «το καθ' εαυτόν» και «το κατά συμβεβηκός». Είναι χαρακτηριστικό ότι μεταφράζοντας σήμερα τον Αριστοτέλη, δυσκολευόμαστε να αποδώσουμε στις σύγχρονες γλώσσες αυτούς τους τύπους, καθώς η γλωσσική μας ανοχή δείχνει να έχει μειωθεί.

Η διαφορά της φιλοσοφικής γλώσσας του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη είναι μεγάλη – και αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, ένα από τα πιο ενδιαφέροντα θέματα προβληματισμού. Είναι αλήθεια ότι ο Πλάτων καθιερώνει στην ουσία τη γλώσσα της φιλοσοφίας. Η συνειδητή του όμως προσπάθεια είναι να μην κόψει απότομα τις γέφυρες από τον κοινό άνθρωπο. Χρησιμοποιεί λοιπόν την καθημερινή γλώσσα της εποχής του, μεταπλάθοντας κάποιες λέξεις και επεκτείνοντας τη σημασία τους, αποφεύγει όμως να εισαγάγει ρητώς νέους όρους. Για τη φιλοσοφική έννοια της «διαλεκτικής» θα χρησιμοποιήσει το πιο κατανοητό «διαλέγεσθαι», ενώ θα χαρακτηρίσει τους σοφιστές με τα εύληπτα επίθετα «εριστικοί» ή «αντιλογικοί». Τόσο η «διαλεκτική» όσο η «εριστική» και η «αντιλογική» είναι όροι πλατωνικοί, εισάγονται όμως με έναν τρόπο που συμπαρασύρει τον αναγνώστη στην κατασκευή τους. Παρακολουθώντας στην *Πολιτεία* τη βαθμιαία εισαγωγή της «διαλεκτικής», βλέπει κανείς πώς από το κατανοητό «διαλέγεσθαι», περνάει στη διάπλαση του επιθέτου «διαλεκτικός» [άνθρωπος] και «διαλεκτική» [πορεία, οδός], για να εισαγάγει στο τέλος τον φιλοσοφικό όρο «διαλεκτική». Ακόμη και για τη βασική του φιλοσοφική κατηγορία, θα υιοθετήσει λέξεις που ήδη υπήρχαν στα ελληνικά: «είδος» ή «ιδέα», που στα μαθηματικά σήμαιναν σχήμα και στην ιατρική ομάδα ή κατηγορία – και οι οποίες, παραδόξως, παρότι καθαρά νοητές και αόρατες παράγονται από γραμματικό τύπο του ρήματος «ορώ». Κατά τη γνώμη μου, ωστόσο, η κυριότερη συμβολή του Πλάτωνα στον εμπλουτισμό της φιλοσοφικής ορολογίας είναι η καθιέρωση του ίδιου του όρου «φιλοσοφία». Κανείς δεν μπορεί να πει με ασφάλεια πότε ακριβώς εισάγεται ο τόσο οικείος αυτός όρος. Αν μείνει πάντως κανείς στα υπάρχοντα γραπτά κείμενα, διαπιστώνει με έκπληξη ότι, ενώ η φιλοσοφία θεωρούμε ότι έχει ξεκινήσει από τις αρχές του 6^{ου} αιώνα π.Χ. στην Ιωνία, η ίδια η λέξη «φιλοσοφία» δεν συναντάται σε συγγραφείς ούτε του 6^{ου} ούτε του 5^{ου} αιώνα. Το ρήμα «φιλοσοφώ» απαντάται όλο κι όλο δύο φορές κατά τον 5^ο αιώνα και μάλιστα σε συμφραζόμενα μη φιλοσοφικά (η πρώτη βρίσκεται στον Ηρόδοτο, και η δεύτερη στον Επιτάφιο του Περικλή που μας μεταφέρει ο Θουκυδίδης). Προσωπικά πιστεύω ότι ούτε ο Θαλής ούτε ο Πυθαγόρας, ούτε καν ο Ηράκλειτος και ο Παρμενίδης θα αποκαλούσαν ποτέ τον εαυτό τους «φιλόσοφο». Δεν αποκλείεται να είναι η γενιά του Σωκράτη υπεύθυνη για τη βαθμιαία εισαγωγή του όρου. Το σίγουρο πάντως είναι ότι ο Πλάτων, σε όλο το έργο του, καταβάλλει εναγώνια προσπάθεια για να καθιερώσει τη φιλοσοφία ως την ανώτερη μορφή γνώσης και να οριοθετήσει το πεδίο της από ανταγωνιστικούς κλάδους όπως η ποίηση, η ρητορική και η πολιτική.

Ο Αριστοτέλης τώρα, σε αντίθεση με τον Πλάτωνα, δείχνει να μην εμπιστεύεται την καθημερινή γλώσσα με τις ασάφειες της και τα στολίδια της. Πιστεύει ότι για τη φιλοσοφία απαιτείται ειδικό λεξιλόγιο και ιδιαίτερος τρόπος έκφρασης, που στηρίζεται στη συνέπεια και στη σαφήνεια. Τα

κείμενα λοιπόν του Αριστοτέλη είναι γεμάτα από φιλοσοφικούς όρους, και είναι προφανές ότι απευθύνονται στο ειδικό κοινό των μαθητών και των ομοτέχνων του. Όπως μάλιστα δηλώνει ο ίδιος:

*Μερικές φορές ίσως είναι αναγκαίο να πλάθουμε καινούργιους όρους [ονοματοποιείν], όταν δεν υπάρχει καθιερωμένη [κείμενον] λέξη σε σχέση με την οποία να μπορούμε να αποδώσουμε **σωστά κάποιον σχετικό όρο** (Κατηγορία 7a6-7). Και αν υπάρχει λέξη καθιερωμένη, γίνεται εύκολη η απόδοση σ' αυτήν του σχετικού όρου, όταν όμως δεν υπάρχει τέτοια λέξη, ίσως είναι αναγκαίο να πλάσουμε μια νέα [ονοματοποιείν] (στο ίδιο 7b10-12).*

Χαρακτηριστικό παράδειγμα επιτυχημένου νεολογισμού είναι ο αριστοτελικός όρος «εντελέχεια». Ο Αριστοτέλης τον πλάθει, για να εκφράσει την ενδιάθετη τάση των όντων να πραγματώσουν το «τέλος» τους, δηλαδή τον προδιαγεγραμμένο σκοπό τους. Χρησιμοποιεί συχνά ολόκληρες εκφράσεις ως όρους, πιο γνωστή από τις οποίες είναι «το τι ην είναι». Η έκφραση αυτή («το τι ην είναι», που ο καλύτερος τρόπος να τη μεταφράσουμε στα νέα ελληνικά είναι ο κυριολεκτικός: «το τι ήτανε να είναι»), αν και συντακτικά αδόκιμη, χρησιμοποιείται ως φιλοσοφικός όρος, που σηματοδοτεί τη βαθύτερη ουσία ενός πράγματος, αυτό που του έμελλε ή έπρεπε να είναι για να πραγματώσει τη φύση του. Είναι δυνατό να μην γνωρίζει ο Αριστοτέλης ότι ο μέσος Αθηναίος της εποχής του αδυνατεί να αντιληφτεί τι σημαίνει «εντελέχεια» και «τι ην είναι»; Προφανώς το γνωρίζει, αλλά δεν θεωρεί ότι η φιλοσοφία απευθύνεται στον μέσο άνθρωπο. Το φιλοσοφικό κείμενο θέλει μεγάλη προσπάθεια και ειδική παιδεία για να γίνει κατανοητό, και μέρος αυτής της παιδείας είναι ακριβώς η εκμάθηση των ειδικών όρων. Άλλωστε στην εποχή του Αριστοτέλη η γεωμετρία και η αστρονομία, ίσως και η ιατρική, ήταν ήδη απροσπέλαστες στον μέσο αναγνώστη – και αυτό δεν ήταν κάτι που θεωρούνταν κακό.

Αξίζει να παρακολουθήσει κανείς τον Αριστοτέλη επί το έργον. Κρατώντας στον νου μας πάντοτε το γεγονός ότι τα γραπτά του Αριστοτέλη δεν προορίζονται για δημοσίευση αλλά για προσωπική χρήση, ας δούμε πώς αντιμετωπίζει το πρόβλημα της ορολογίας στις διάφορες ομάδες έργων του.

Στα λογικά του έργα, στο λεγόμενο *Όργανον*, ο Αριστοτέλης συμπεριφέρεται ως πρωτοπόρος εισηγητής ενός νέου κλάδου. Τα κείμενά του λοιπόν έχουν τη δομή σημερινών επιστημονικών εγχειριδίων και οι νέοι όροι εισάγονται με αυστηρούς ορισμούς. Δείτε πώς αρχίζουν τα *Αναλυτικά πρότερα* (24a1 κ.ε.)

Πρώτα πρέπει να πούμε ποιο είναι το αντικείμενο της έρευνάς μας και πού ανήκει αυτή η έρευνα. Η έρευνα μας αφορά την απόδειξη, και ανήκει στην αποδεικτική επιστήμη. Έπειτα πρέπει να ορίσουμε τι είναι «πρόταση», τι είναι «όρος» και τι είναι «συλλογισμός», και ποιος συλλογισμός λέγεται «τέλειος» και ποιος «ατελής»... Η «πρόταση» λοιπόν είναι λόγος καταφατικός ή αποφατικός, όπου

κάτι αποδίδεται σε κάτι άλλο... Αποκαλώ «όρο» το στοιχείο στο οποίο αναλύεται η πρόταση, όπως το κατηγορούμενο και αυτό επί του οποίου κάτι κατηγορείται... Ο «συλλογισμός» είναι λόγος, όπου αν τεθούν ορισμένα πράγματα, κάτι άλλο από αυτά που έχουν τεθεί ακολουθεί κατ' ανάγκην, εξ αιτίας αυτών ακριβώς που έχουν τεθεί... Αποκαλώ «τέλειο συλλογισμό» αυτόν που δεν χρειάζεται τίποτε άλλο για να φανεί η αναγκαιότητά του.

Κατά πάσα πιθανότητα ο «συλλογισμός» και η «πρότασις» είναι νεολογισμοί του Αριστοτέλη, που παράγονται από τα χρησιμοποιούμενα «συλλογίζομαι» και «προτείνω», ενώ το «όρος» είναι μετάπλαση του Αριστοτέλη, από την αρχική σημασία του «ορίου» προς τη μετέπειτα λογική σημασία της λέξης.

Με τον ίδιο περίπου τρόπο ενεργεί ο Αριστοτέλης όταν γράφει για κλάδους που προϋπήρχαν μεν σε κάποια μορφή αλλά παίρνουν την οριστική τους μορφή στα εγχειρίδια του Σταγειρίτη – λ.χ. στη *Ρητορική* και στην *Ποιητική*. Έτσι στη *Ρητορική* εισάγει τον ειδικό όρο «ενθύμημα» ως «ρητορικόν συλλογισμόν» (ενώ η λέξη σήμαινε τη σκέψη ή το επιχείρημα), ενώ μεταπλάθει τον καθιερωμένο πλατωνικό όρο «παράδειγμα» (δηλαδή υπόδειγμα) σε «επαγωγή ρητορική» (1356b6-7). Στη δε *Ποιητική* μπορεί να παρακολουθήσει κανείς τη συστηματική εισαγωγή της ειδικής ορολογίας του νέου κλάδου με διαδοχικούς ορισμούς λέξεων, οι οποίες ήταν κοινές στην καθομιλουμένη και για τις οποίες ο Αριστοτέλης διεκδικεί ένα καινούργιο νόημα (1449b23 κ.ε.): «ηδυσμένος λόγος», «λέξις», «μελοποιία», «πράξις», «ήθη», «διάνοια», «μύθος», «επεισόδιον», «λύσις» και «δέσις» της τραγωδίας, «στοιχείον φωνής», «απλούν όνομα», «γλώσσα», «φορά ονόματος» κοκ.

Στα βιολογικά του έργα, τα οποία καταλαμβάνουν το ένα τρίτο περίπου των γραπτών του και όπου ο Αριστοτέλης ανοίγει πρωτόγνωρους δρόμους έρευνας, η γενική μας αίσθηση είναι ότι ο Αριστοτέλης σέβεται τα ονόματα που δίνουν στα άπειρα ζωικά είδη που περιγράφει οι άνθρωποι που είναι εξοικειωμένοι μ' αυτά (γεγονός που σημαίνει ότι στηρίχθηκε ιδιαίτερα στην επιτόπια έρευνα). Η αριστοτελική ορολογία εδώ καλύπτει γενικές διακρίσεις και ταξινομήσεις: έτσι θα εισαγάγει τους όρους «περίπτωση», «σύντηγμα», «κύημα» στο *Περί ζώων γενέσεως* ή τον όρο «έντομο» στο *Περί τα ζώα ιστορία*. Στα ηθικά του πάλι συγγράμματα το πρόβλημα που αντιμετωπίζει είναι διαφορετικό. Ο κλάδος απαιτεί από τον φιλόσοφο εγγύτητα στις κοινές γλωσσικές πρακτικές, αφού η ηθική είναι κριτική της καθημερινής συμπεριφοράς των ανθρώπων. Δεν χρειάζονται επομένως νέοι όροι. Εδώ ωστόσο το πρόβλημα είναι ότι οι άνθρωποι δεν έχουν δώσει συγκεκριμένα ονόματα σε επιμέρους πρακτικές. Καθώς λοιπόν ο Αριστοτέλης προσεγγίζει τις αρετές υπό το πρίσμα της αντίθεσης μεσότης-άκρα, όπου η μεσότης είναι το καλό και επαινετό και τα άκρα οι κατακριτέες υπερβολές, βρίσκεται πολλές φορές σε αδυναμία να περιγράψει επακριβώς τις παρεκκλίσεις της συμπεριφοράς.

Σε όλες τις αρετές η μεσότης είναι κάτι το επαινετόν, ενώ οι άκρα δεν είναι ούτε επαινετά ούτε σωστά αλλά ψεκτά. Τα άκρα όμως είναι τις περισσότερες φορές

χωρίς όνομα, οπότε πρέπει να προσπαθούμε να πλάθουμε ονόματα γι' αυτά [ονοματοποιείν], ώστε να γινόμαστε σαφείς και ο ακροατής να μπορεί εύκολα να μας παρακολουθεί (Ηθικά Νικομάχεια 1108a17).

Στην πράξη ωστόσο σπάνια «ονοματοποιεί» ηθικώς – παράγει λ.χ. την αρετή της «πραότητας» από το επίθετο «πράος». Συνήθως περιορίζεται στη δήλωση ότι η τάδε αρετή ή κακία είναι «ανώνυμος».

Η πιο σπουδαία πάντως εργασία όσον αφορά τη φιλοσοφική ορολογία γίνεται στα φυσικά και μεταφυσικά έργα του Αριστοτέλη. Αρκεί να αναφέρουμε ένα απάνθισμα αριστοτελικών φιλοσοφικών όρων: «ύλη», «δύναμη», «ενέργεια», «θεωρία», «εμπειρία», «κατηγορία», «τόπος», «συλλογισμός», «επαγωγή», «απόδειξη», «υποκείμενο», «γένος», «είδος», «φυσική», «λογική», «θεολογία», «ποιητική», «φαντασία», «εντελέχεια», «συμβεβηκός». Όλες οι λέξεις αυτές πήραν το ακριβές φιλοσοφικό τους νόημα από τον Αριστοτέλη. Ποιοι από τους όρους αυτούς επινοήθηκαν για πρώτη φορά από τον ίδιο τον Αριστοτέλη και ποιοι απλώς μεταπλάστηκαν, δεν είναι εύκολο να διαπιστωθεί. Καθώς ο Αριστοτέλης γράφει για τον εαυτό του, δεν αισθάνεται την ανάγκη να δικαιολογήσει στο κοινό του το καινοφανές ενός όρου.

Όπως και να έχει το πράγμα, είναι γεγονός ότι με τον Αριστοτέλη η γλώσσα της φιλοσοφίας αλλάζει οριστικά. Όπως και η ίδια η φιλοσοφία, που ακόμη στον Σωκράτη και στον Πλάτωνα διατηρούσε την επαφή της με τον μέσο άνθρωπο, έτσι και η γλώσσα της για να γίνει κατανοητή προϋποθέτει μια εξοικείωση που προέρχεται μόνο από την ειδική εκπαίδευση. Η φιλοσοφία γίνεται η μήτρα των επιστημών, και η γλώσσα της η έκφραση της επιστημονικής γνώσης. Οι επίγονοι του Αριστοτέλη θα ακολουθήσουν την ίδια τάση. Αν και το βασικό αριστοτελικό λεξιλόγιο ενσωματώνεται στις μεταγενέστερες φιλοσοφικές θεωρίες, άλλη είναι η ακριβής ορολογία των Στωικών, άλλη των Νεοπλατωνικών, άλλη των Σχολαστικών του Μεσαίωνα. Είναι πάντως σίγουρο ότι ένα πολύ μεγάλο μέρος από τη φιλοσοφική και την επιστημονική ορολογία που χρησιμοποιούμε ακόμη και σήμερα έχει καθιερωθεί από τον Αριστοτέλη.